

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IOAN-AUREL POP, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 1, IANUARIE 2022

Anul XXXII • 375

Cuvânt de răspuns*

Acad. Mircea Dumitru

„Să avem grijă de libertate
și adevărul își va purta singur de grijă.”
(Richard Rorty)

Distinse domnule academician Ion Boldea,
Domnule secretar general al Academiei
Române, academician Ioan Dumitrache,
Domnule președinte al Filialei Timișoara a
Academiei Române, academician Dan Dubină,
Doamnelor și domnilor membri ai Academiei,
Stimați oaspeți,

Sunt foarte bucuros că pot să fiu astăzi, aici, în fața dumneavoastră; în același timp, am un sentiment foarte puternic de emoție. De obicei, nu spun acest lucru în public, pentru că emoția ar trebui să rămână ceva intim și ar trebui să fie gestionată doar de cel care o trăiește și o simte. Dar, astăzi, prin invitația pe care domnul academician Ion Boldea mi-a adresat-o ca eu să dau răspunsul la discursul de recepție al Domniei Sale, îmi face o onoare deosebită și îmi dă posibilitatea de a intra în dialog și de a răspunde la întrebările și gândurile pe care el ni le-a împărtășit. Sarcina aceasta m-a făcut să mă gândesc cât de important este să ai un gen de noroc moral, ca să spun așa. Mi s-a întâmplat de câteva ori să pot să cunosc oameni pe care să-i admir, să-i prețuiesc, să-i respect de la prima întâlnire. Și, gândiți-vă, care ar fi fost probabilitatea a priori pentru cineva ca mine, care predă filosofie și logică la Universitatea din București, să se întâlnească cu cineva care este un savant în domeniul științelor tehnice – știu că nu-i plac laudele și de aceea îl asigur că tot ceea ce voi

susține sunt propoziții de constatare, și ceea ce spun este dovedibil. Un savant care a scris manuale după care învață studenții în Statele Unite sau în Asia, care a inventat mașini pe pernă magnetică și alte lucruri, pe care aș putea să le spun, așa, recitându-le, dar fără să înțeleg, de fapt, despre ce este vorba. Recent, domnul academician a fost onorat de către Asociația EPE și Power Electronics Community cu un premiu deosebit de prestigios, „2021 EPE Outstanding Achievement Award” pentru realizările Domniei Sale de o viață în domeniul cercetării, proiectării și inventării unor mașini electrice liniare și rotative, al acționărilor electrice, generatoarelor eoliene și vehiculelor cu levitație magnetică.

Cred că l-am văzut pentru prima dată pe domnul academician într-o ședință organizată de Filiala Timișoara a Academiei Române acum trei sau patru ani. Ceea ce a premers întâlnirea noastră a fost reputația profesorului Boldea; dar aceasta nu putea să concureze cu experiența directă a prezenței sale în fața mea, o experiență din care mi-am dat seama cât de clișeizate pot fi prejudecățile noastre atunci când încercăm să ne imaginăm cum este și ce fel de personalitate are un inginer care lucrează într-un domeniu de avangardă al electronicii; iar ceea ce am văzut acolo a fost o persoană extrem de neconvențională, extrem de autentică, cu un stil, pe care l-ați văzut și dumneavoastră astăzi, confesiv și subtil, dar și ludic și plin de umor cald, întotdeauna foarte relaxat în sensul cel mai bun al cuvântului, lipsit de tensiuni, din partea unui „om care se ocupă cu tensiuni foarte înalte” (sic!); atunci când se pornește,

*Răspuns la discursul de recepție susținut de acad. Ion Boldea
(5 decembrie 2021, Aula Academiei Române și online)

este un povestitor seducător, v-ați convins de asta cei care l-ați văzut astăzi, și povestește extraordinar de interesant. A ales astăzi pentru noi toți o temă care ne unește, care ne aduce laolaltă, tema formării, tema educației, care este tema vieții, și ne-a prezentat panorama fundamentelor morale și filosofice a ceea ce socoate Domnia Sa că este și va trebui să fie Universitatea secolului al 21-lea. Subtitlul considerațiilor mele, pe care îl vedeți pe planșă, este un îndemn foarte actual și lucid, dar și foarte neliniștitor al unui mare gânditor american, foarte cunoscut filosof, care ne-a părăsit cu ceva mai mult de zece ani în urmă, este vorba de Richard Rorty, care spune într-un dialog publicat recent, postum: „Să avem grijă de libertate și adevărul își va purta singur de grijă” („Take care of freedom and the truth will take care of itself”).

Domnul academician Boldea ne-a prezentat aici o experiență culturală amplă și foarte densă. Ați văzut câți autori, câte cărți, câte idei, ne-au fost prezentate și comentate cu o pasiune extraordinară, pentru că profesorul Boldea iubește tot ceea ce înseamnă cultură, este un împătimit al literaturii, al filosofiei și prin tot ceea ce face, prin luările de cuvânt în public, la conferințe sau în alte împrejurări, ne arată de fiecare dată cât de important este să examinezi în profunzime fiecare aspect al vieții. L-a citat de câteva ori aici pe Platon și pe mulți alți filosofi, a citat la un moment dat ceva legat de Socrate și mi-a venit în minte vorba aceea a lui Platon, atribuită lui Socrate, că nu merită să fie trăită decât cea viață pe care ai supus-o unui examen amănunțit și minuțios.

Am structurat intervenția mea încercând să rețin și să punctez câteva dintre ideile fundamentale ale discursului de recepție și, acolo unde am considerat că ar fi utile pentru continuarea discuției, am formulat unele observații sau completări. În elaborarea acestor observații, am avut bucuria de a fi stimulat și motivat de discuții cu colegul și prietenul meu domnul profesor Romiță Iucu care este un specialist cu o mare și consolidată reputație internațională în ceea ce privește proiectarea și evaluarea sistemelor de învățământ superior.

Acum, autorul care îl interesează și îl orientează foarte mult pe domnul Boldea în gândirea rosturilor universității este Ortega Y Gasset.

Trăsăturile universității în secolul al 20-lea, așa cum le rezumă academicianul Boldea pornind de la lucrarea *Misiunea universității*, scrisă de Ortega Y Gasset, sunt, în mare vorbind, acele trei mari direcții pe care și noi astăzi le reținem, deși mi se par mult mai interesante și prinse într-un context cultural mult mai generos decât acelea pe care noi le formulăm astăzi și le avem în aproape toate documentele programatice ale universităților din România, din Europa sau din Statele Unite. Ortega Y Gasset vorbește de o misiune, aceea a asimilării fundamentelor culturii, a doua misiune învățarea unei profesii cu baze teoretice solide și a treia, inovare prin studiu, gândire, experiment, acțiune. Recunoaștem, oarecum, o corepondență cu cele trei misiuni asumate de universitățile contemporane. Ortega Y Gasset este un contemporan al nostru și rămâne prin puterea de pătrundere a gândirii sale, dar *stricto sensu*, el gândește într-un orizont de timp care era al primei jumătăți a secolului al 20-lea, adică, convențional să spunem, acum un secol. Astăzi vorbim de misiunea noastră, a celor care lucrăm în universități, de a forma, de a educa, despre misiunea de a face cercetare și despre misiunea pe care o avem față de societate, despre răspunderea socială. Nu este o suprapunere totală între ceea ce gândea Ortega Y Gasset și ceea ce facem noi. Capcana în care ne poate atrage felul cum gândim noi, astăzi, și aceasta este, oarecum, o polemică în desfășurare și nu cred că avem o soluție facilă la această chestiune este dată de această disjuncție exclusivă între predare și cercetare. Auzim de foarte multe ori colegi care spun că misiunea noastră principală este aceea de a preda, în timp ce cercetarea ar trebui lăsată pe seama celor care lucrează în institute de cercetare, iar profesorii din universități ar trebui să fie evaluați și promovați pe baza predării.

Vă mărturisesc că eu nu am înțeles niciodată această dilemă. Mi s-a părut falsă, deoarece în universitate, cel puțin de la nivel de master în sus, doctorat și studii postdoctorale, nu poți să predai decât dacă faci cercetare; predai din cercetarea pe care o faci tu și nu reluând materiale, cărți, sinteze, manuale pe care le-ai învățat cu mult timp în urmă și le predai fiecărei generații. Dacă, să spunem, la nivelul cursurilor introductive la nivel de *bachelor of arts* sau *bachelor of science* am putea spune că luăm anumite instrumente standard, pe

care le transmitem sub forma unor informații, totuși la nivel de master și de doctorat, adică acolo unde, într-adevăr, se formează specialiștii pentru viitor, nu înțeleg cum ar putea fi gândită această disjuncție exclusivă între predare și, respectiv, cercetare. De aceea mi se pare că felul în care Ortega Y Gasset gândește misiunea universității este mult mai comprehensiv și mult mai generos pentru ideea de învățământ universitar prin intermediul științei și al cercetării și formarea noilor generații de cercetători prin intermediul acestui gen de mentorat, să-i spunem, de care vorbește academicianul Boldea și care este necesar pentru orice tânăr studios.

Academicianul Boldea nu este deloc rezervat atunci când arată care sunt deficiențele învățământului universitar de astăzi – și nu numai din România, trebuie să spun; în primul rând, Domnia Sa a avut o experiență extrem de largă și intensă în același timp, predând în Statele Unite foarte mulți ani; eu însumi am stat foarte mulți ani în universități din America, din Europa, chiar și din Asia, din China, și știu că ceea ce spune despre dificultățile învățământului universitar nu vizează doar aspecte critice ale universităților din România. Atrage atenția că universitatea de astăzi este deficitară la fundamentele culturii, este extrem de sectorizată în învățarea unei profesii. Într-adevăr am discutat de foarte multe ori cu Domnia Sa și amândoi suntem într-un tot de acord că această tendință ca universitatea să fie somată să fie o școală postliceală va conduce la diminuarea și degradarea rolului major cultural și de educație al universității. Sigur, eu îngroș puțin tușa aici, nu înseamnă că suntem deja acolo, dar mediile de informare sau presa critică întotdeauna universitățile că nu sunt în pas cu piața muncii și atrag atenția că ar trebui să fim acele instituții care să creeze forță de muncă pentru industrie. Într-adevăr, facem acest lucru și în primul rând cei care lucrează în sectorul acesta de educație în științele ingineresti și parțial cei care lucrează în științele naturii, au această misiune, dar universitatea nu poate să fie prin natura ei o școală postliceală, sau o școală de meserii, sau o școală vocațională. Există subiecte vocaționale pe care le predăm în universități, dar în universitate, în general vorbind, trebuie să formăm personalități și caractere, modelându-le felul în care gândesc despre situații

și despre experiențe de viață. Ar fi o definiție foarte generală, foarte nespecifică și de aceea foarte vagă, dar în niciun caz nici domnul academician Boldea, nici eu și, bănuiesc, nici mulți dintre dumneavoastră nu vom accepta că universitatea ar trebui să se transforme într-un fel de școală postliceală sau școală de meserii. De asemenea, ne atrage atenția că se pune un accent slab, minor, pe fundamentele fiecărei științe, caracterizate prin repetiție, opoziție și adaptare. Aici este vorba, fără doar și poate, de etosul puternic pe care l-am sesizat în câteva dintre lucrurile pe care le-am făcut în comun – m-a invitat să susținem câteva seminare comune la un curs al doctoranzilor Domniei Sale la Universitatea Politehnica din Timișoara – și anume această deschidere către dimensiunea reflexiv teoretică și filosofică a disciplinelor pe care le facem; în cazul Domniei Sale ingineria electrică sau alte ramuri foarte avansate, foarte sofisticate ale științelor aplicate. Avem mare nevoie de cultivarea acestei dimensiuni reflexive, și despre asta voi vorbi complementar față de ceea ce a spus domnul academician Boldea, în a doua parte a intervenției mele.

Ne mai atrage atenția că au fost sacrificate didactica, predarea, învățarea, educația interactivă în favoarea producției științifice, a inovării abundente în condițiile masificării universității. Observația pe care o fac, și de aici intervin observațiile despre care vă spuneam că le-am discutat cu colegul meu, profesorul Romiță Iucu, este aceea că astăzi se încearcă o revenire și o reajustare a listei de priorități, dar mai ales a echilibrelor dintre predare și învățare în instituțiile de învățământ europene. Există proiecte și programe care se discută la nivel european comunitar. Ni s-a arătat mai departe în discursul de recepție că a fost adoptată „paradigma sportivă” a performanței științifice individuale și de grup, uitând responsabilitatea didactică și socială. Sigur este o problemă, dar întrebarea este a cui este vina? Dacă într-adevăr este o vină... Fără doar și poate, toți cei care lucrează în educație și, în general, toți oamenii își cunosc foarte bine interesele și sunt extrem de inteligenți. Dacă tinerei generații i se va cere să publice în anumite reviste, pentru că acelea sunt bine cotate și, de pildă, să nu mai scrie cărți mai mari – vorbesc aici din perspectiva propriei discipline care este filosofia, unde cărțile

contează foarte mult, poate chiar mai mult decât articolele de revistă –, dar dacă, încă o dată, timp de două-trei generații vom promova pe tineri doar pe baza unor articole scurte care apar greu, pe bază de competiție foarte dură în revistele bine cotate și vom neglija importanța cărților mari, de sinteză, atunci acești tineri se vor orienta către articolele scurte, ceea ce va duce la schimbarea profilului acelei discipline. Așa se ajunge la această paradigmă sportivă, prin faptul că instituțiile care evaluează și care definesc filtrele de selecție impun astfel de lucruri. Nu neapărat din nevoia intrinsecă a cercetătorului de a scrie, de a publica și de a fi întotdeauna în avanscena revistelor celor mai importante, cu factor de impact sau cu scor relativ de influență foarte ridicate. Cu toate acestea, observația care se impune este aceea că se încearcă astăzi o rebalansare a carierei universitare prin revalorizarea acestei dimensiuni de învățare și de predare *learning and teaching*, dar și prin identificarea unor criterii care să reprezinte mijloacele de promovare în cariera academică centrate pe nevoile și pe așteptările studenților; astfel, la inițiativa European University Association (EUA), s-a înființat un grup de lucru pentru redefinirea carierei universitare în instituțiile de învățământ europene și ar fi foarte bine ca și oamenii din România să știe despre aceste inițiative și să încerce să contribuie direct sau indirect la dezvoltarea acestui gen de reflecție.

Foarte interesante mi s-au părut observațiile cu privire la ce ne așteaptă în secolul al 21-lea, secolul nostru, în care deja am intrat. Și această opoziție formulată polar de către profesorul Boldea între organisme și algoritmi ne aduce aminte, de fapt, de o discuție mai veche din filosofie, care nu dispăre niciodată, așa cum nu dispăre niciodată din filosofie nimic, ci doar îmbracă haine noi orice fel de dispută sau orice fel de dialog, dar conceptele mari sunt cele care au fost spuse, care au fost gândite în Grecia antică, acum mai bine de 2000 de ani. Este de discutat dacă aici este vorba de o disjuncție tare, dacă este vorba despre o opoziție între organisme și algoritmi. Ceea ce am înțeles din pledoaria profesorului Boldea a fost, evident, faptul că lumea algoritmilor ne va domina, prezența inteligenței artificiale va fi de neevitat, chiar și în instrumentele cele mai banale pe care le vom folosi în gospodăriile noastre, la

locurile noastre de muncă, oriunde, când vom circula cu autoturismul personal... peste tot vor fi acești algoritmi ce ne vor însoți, iar temerea pe care o au unii dintre noi ar fi aceea că ceea ce este autentic uman, ceea ce ține de subiectivitatea creativă a omului va avea de suferit pentru că algoritmi vor fi prevalenți. Eu mărturisesc aici că am un gen de reținere moderată și cred că această disjuncție poate fi ușor transformată într-o conjuncție între organisme și algoritmi și întotdeauna văd fața luminoasă și prietenoasă a tehnologiei pentru că este excepțional ceea ce se întâmplă în momentul de față din punct de vedere tehnologic cu specia noastră și cu dezvoltarea speciei noastre. Cred că specia noastră, privită ca o specie culturală și politică, rămâne mai mult în urmă în planul moralei și al responsabilității civice și înaintea extraordinar de repede în planul tehnologic. Știm să facem lucruri foarte complicate, le facem bine, le folosim foarte bine, dar ne adaptăm mai greu din punct de vedere moral, etic și mental la această dinamică excepțională a vieții tehnologice.

Mai multe remarci și câteva slide-uri spre sfârșitul discursului de recepție se concentrează asupra acestei proiecții: cum vrem să arate universitatea în secolul 21? Fără îndoială tot ceea ce a spus admirabil academicianul Boldea îmbrățișăm în totalitate. Așa vrem să arate o universitate, să fie o universitate în care avem grijă unii de alții, avem grijă de tânăra generație, îi formăm transmițându-le experiența noastră. Suntem, în același timp, cum se spune astăzi într-un jargon care vine din Uniunea Europeană, *facilitatori* ai unor lucruri, nu neapărat creatorii lor și ajungem să facilităm bine aceste lucruri, dacă înțelegem că tânăra generație comunică foarte bine cu tânăra generație. Remarc aceasta, că masteranzii și chiar studenții de la licență ar avea mult de câștigat de pe urma contactului cu studenți mai înaintați în vârstă, care sunt la doctorat; mi se pare extraordinar de acută ca observație psihologică, de psihologia educației, pentru că într-adevăr este și remarcă mea; sunt un senior după vârstă în meseria mea și constat cât de bine se înțeleg studenții cu care lucrez cu masteranzii sau doctoranzii mei. Generozitatea ar trebui să fie, într-adevăr, o dimensiune care să fie analitic implicată în noțiunea de profesor; un profesor trebuie să fie

generos, să fie bun și prin urmare ar trebui să se bucure dacă vede că studenții săi, masteranzi sau doctoranzi, preiau foarte bine această sarcină modelatoare sau paideică pentru studenții mai tineri.

Să nu-i ținem prea mult pe cei care se află aici, cu noi, sau pe cei care se află online; aș vrea să spun un lucru prin care deschid puțin discuția, poate vor fi aici și câteva elemente polemice, dar netensionate cu ceea ce s-a auzit, și anume să atrag atenția, fără ca tonul pe care îl am să fie unul dramatic sau tragic. Să atrag atenția asupra faptului că pentru ca lucrurile să continue așa, pentru ca să se consolideze această imagine proiectată asupra universității a secolului al 21-lea este nevoie de ceva în plus și nu avem niciodată garanția că acest lucru se poate obține de la sine sau foarte ușor. Așa se explică subtitlul intervenției mele: „Aveți grijă de libertate, adevărul are grijă de el însuși”. Cred că astăzi, aș vrea foarte mult să greșesc, dar astăzi ne aflăm într-un punct de intersecție, într-un punct de inflexiune a istoriei în care trebuie să fim foarte atenți ce se va întâmpla cu societățile noastre și cu instituțiile pe care noi le slujim. Am avut săptămâna trecută privilegiul să stau de vorbă cu un profesor excepțional de filosofie de la New York University, un britanic, Kit Fine, care mi-a atras atenția asupra unor lucruri pe care le-am citit, poate că am trecut repede peste ele sau pe lângă ele, dar concluzia dialogului pe care l-am avut, un dialog direct, nu online, cu profesorul Fine, a fost aceea că ne temem că s-ar putea să pierdem ceea ce am câștigat istoric în ultimii zeci de ani, și anume instituții democratice în care să nu ne fie frică să gândim liber și să ne exprimăm gândurile în mod liber. Cred și sper și doresc ca universitățile românești, ca Academia Română să fie niște citadele foarte puternice ale cercetării, ale culturii care să respecte individualitatea fiecărui om, pornind de la ideea libertății individuale asumate, conjugate cu responsabilitatea profesională și civică a fiecăruia dintre noi.

Profesorul Fine îmi atrăgea atenția asupra unui caz care este după toate standardele normale ale lumii academice libere absolut uluitor, de neînțeles, dar o parte din ceea ce se întâmplă în lumea asta se îndreaptă în acea direcție. Este vorba despre un biochimist, profesor la University of

Auckland, din Noua Zeelandă, care aparține minorității maori. Numele său este Garth Cooper; are un nume britanic, pentru că o parte a originii familiei sale este europeană. El este în momentul de față cercetat disciplinar și s-ar putea să fie sancționat, poate chiar exclus din Societatea Regală din Noua Zeelandă, care este într-un fel analogul Academiei Române, pe motivul că într-o dispută publică în care s-a angajat a scris o scrisoare în care spunea că dacă facem o comparație între avantajele pe care le au tinerii care vor să facă medicină între a studia chimie, fizică, matematică și a studia, chiar cu mijloace științifice, antropologie de tip maori și medicina tradițională maori, spunea acest profesor Cooper, care, încă o dată, este un membru al comunității maori, că noi trebuie să mergem mai departe pe educația științifică, pe biochimie, pe fizică, pe tot ceea ce înseamnă educația care să te pregătească pentru a ajunge un medic. Unor oameni li s-a părut inflamantă această idee, crezând că Cooper desconsideră cultura tradițională maori și au cerut să fie examinat disciplinar. Mi s-a părut normal ca într-o astfel de situație, dacă am ceva de spus și dacă situația mă mișcă să iau atitudine și, de altminteri, m-a întrebat Kit Fine dacă vreau să fac așa ceva. Am scris o scrisoare președintelui acestei Academii, ieri am trimis această scrisoare, și, spre marea mea surpriză și bucurie, astăzi am primit un răspuns online de la acest profesor care este președintele Societății Regale din Noua Zeelandă – numele său este Roger Ridley – și într-un context destul de abil din punct de vedere politic, îmi spune că atitudinea pe care o am este demnă de laudă, dar că trebuie să avem în vedere și sensibilitățile celor care nu acceptă așa de ușor că ar exista o diferență mare între cercetarea științifică autentică și, să zicem, tradițiile locale, dar îmi citează un lucru foarte interesant pe care l-am notat și pe care vi-l citez așa cum este: „The right to share in and to benefit from advances in science and technology is enshrined in the Universal Declaration of Human Rights, as is the right to engage in scientific enquiry, to pursue and communicate knowledge and to associate freely in such activities. These rights go hand in hand with responsibilities in the practice management and communication of scientific research” („Dreptul de a participa și de a beneficia de

progresele științei și tehnologiei este consacrat în Declarația Universală a Drepturilor Omului, precum și dreptul de a se angaja în cercetare științifică, de a urmări și de a comunica cunoștințe și de a se asocia liber în astfel de activități. Aceste drepturi merg mână în mână cu responsabilitățile în managementul practicii și comunicării cercetării științifice”). Sunt de acord cu fiecare cuvânt care este scris în acest document al declarației International Science Council, în statutul acestei societăți. Dar, pe de altă parte, nu pot să nu constat capacitatea unor oameni de a distorsiona aceste mesaje și de a nu înțelege că de fapt adevărul, nu spun că ar exista un adevăr absolut, dar că există un adevăr al faptelor pe care trebuie să-l cunoaștem și pe care putem să-l comunicăm în mod rațional. Și dacă avem de ales între modalități alternative de a înțelege lucrurile care pot să aibă explicații culturale, istorice, ce sunt frumoase uneori, ne încântă, sunt seducătoare și respectiv adevărurile care sunt singurele ce pot să constituie soluții pentru problemele practice, tehnologice și sociale, atunci nu cred că ar exista alternative autentice între care am avea de ales aici, căci trebuie să alegem știința și tehnologia, chiar dacă aceasta poate, uneori, să fie asociată cu o atitudine conservatoare, o atitudine retrogradă și așa mai departe.

Prin urmare asupra a ce anume vreau eu să atrag atenția aici? Toate lucrurile acestea pe care le spune profesorul Boldea, pe care noi le credem și ni le dorim, nu pot să se producă și să dea roade și în viitor, decât dacă există un context social și politic care să facă nu doar posibilă gândirea

liberă și exprimarea fără teamă a gândurilor noastre, ci să o facă și reală și actuală. Ceea ce s-a întâmplat, convențional vorbind, în ultimele două secole în marile universități din occidentul Europei, din America, din Australia sau din unele țări din Asia, care se dezvoltă acum, a fost exact acest lucru, că au cultivat acest etos al libertății care duce la cunoaștere și la adevăr.

Ca să închei toată această pledoarie, eu îl am în vedere aici, ca o contrapondere la Ortega y Gasset, pe John Dewey, un mare pedagog și filosof american din prima parte a secolului al 20-lea, un exponent ilustru al pragmatismului american; și să nu ne lăsăm înșelați de etichete, pragmatismul american nu este ceea ce noi spunem destul de superficial că este pragmatistul sau ființa pragmatică. Nu, este mult mai mult și mult mai interesant. Dar Dewey este acela care face această legătură între educație și democrație. În lipsa unei democrații consolidate, educația și, deci, universitatea nu pot să funcționeze.

Dar de ce spuneam că sunt oarecum îngrijorat? Pentru că sunt anumite semne că se repetă lucruri care s-au întâmplat exact acum o sută de ani după Primul Război Mondial. Probabil că și atunci oamenii se întâlneau în Academie și discutau cum vor să fie universitățile secolului 20. Erau liniștiți, fără să bănuiască ce îi așteapta în următorii 10–15–20 de ani. Întotdeauna trebuie să fim în gardă cu aceste derapaje care se produc foarte rapid spre iliberalism, totalitarism sau lipsă de toleranță și de aceea închei, reluând îndemnul lui Rorty: „Aveți grijă de libertate, căci adevărul știe și poate să aibă grijă de el însuși”. Vă mulțumesc!